

Görkəmli alim və pedaqoq

Canbaxış Əli oğlu Nəcəfov 1949-cu ildə Qubadlı rayonunun Əyin kəndində anadan olub. Orta təhsilini doğma Əyin, Çardaxlı və Qubadlı məktəblərində almışdır. Ali təhsilini isə 1968-1973-cü illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) biologiya fakültəsində alıb. O, tələbəlik illərindən elmə böyük maraq göstərib. Üçüncü kursdan başlayaraq professor Abdulla Ələkbərovun rəhbərliyi altında elmi-tədqiqat işləri ilə məşğul olub. İlk elmi əsərini də "Universitetin elmi əsərlər toplusu"nda çap etdirib. Elmi fəaliyyətə dərin maraq göstərməsi, tədqiqat işinə meyilliyi müəllimlərinin də diqqətini cəlb edib. 1971-ci ildə isə fakültənin Tələbə elmi cəmiyyətinə sədr seçilib.

Universiteti bitirdikdən sonra C.Nəcəfov Qubadlı rayonunda biologiya müəllimi kimi əmək fəaliyyətinə başlayıb. Amma gənc nəslə bilik öyrətmək nə qədər maraqlı və qürurverici olsa da, elmə olan hədsiz marağı onun qəlbində işıqlı arzular oyadır.

Professor C.Ə.Nəcəfovun elmi və elmi-pedaqoji fəaliyyəti şərti olaraq 4 dövrə bölmək olar: 1. AMEA-nın Zoologiya İnstitutundakı fəaliyyəti. 2. Azərbaycan Baş Pedaqoji Kadrların İxtisasının Artırılması və Yenidən Hazırlanması İnstitutu - Müəllimlər İnstitutu. 3. Azərbaycan Tibb Universiteti. 4. Bakı Dövlət Universiteti.

Tələbəlik illərindən başladığı tədqiqatları davam etdirmək üçün gənc bioloq yenidən paytaxta qayıdaraq 1973-cü ildə qəbul imtahanlarını müvəffəqiyyətlə verib Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Zoologiya İnstitutunun əyani aspiranturasına daxil olmuşdur. Professorlar N.Əhmədov və R.Jenevskayanın rəhbərliyi altında namizədlik dissertasiyası üzərində çalışmışdır. Sonra elmi-tədqiqat işlərini Moskva şəhərində SSRİ Elmlər Akademiyasının A.Sevrtsov adına Heyvanların Təkamül Morfologiyası və Ekologiyası İnstitutunun "Təkamül histologiyası" laboratoriyasında yekunlaşdırıb. 1980-ci ildə həmin institutda akademik V.E.Sokolovun sədrlik etdiyi elmi şurada namizədlik dissertasiyası müdafiə etmiş, embriologiya və his-

tologiya ixtisası üzrə biologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. Elmlər namizədi alimlik dərəcəsinə almaq gənc alimin yeni tədqiqatlarına yol açır. C.Nəcəfov elmi-tədqiqat işlərini yeni mövzu üzərində davam etdirir. O, 1973-cü ildən 1992-ci ilədək AMEA Zoologiya İnstitutunda əvvəlcə aspirant, sonralar isə bir neçə laboratoriyada baş laborant, kiçik elmi işçi və baş elmi işçi vəzifələrində çalışmışdır. Doktorluq dissertasiyasını Bakı və Moskva şəhərlərində yerinə yetirmiş və AMEA-nın Zoologiya İnstitutunda (1996) müdafiə etmişdir. Bununla da o, elm üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyan qanunauyğunluqlar aşkar etmişdir. Təsadüfi deyil ki, onun elmi nəticələri o dövrün mötəbər jurnallarında nəşr olundu və Sovetlər birliyinin görkəmli alimləri tərəfindən yüksək qiymətləndirildi. C.Nəcəfovun apardığı elmi-tədqiqat işləri nəticəsində sümüklü balıqların somatik əzələlərinin inkişafında yeni morfoloji mərhələ — əzələ plastinkası mərhələsi aşkar edilib. O, suda-quruda yaşayan heyvanların skelet əzələlərinin embrional inkişafında histogenetik gradient müəyyənləşdirib. Bu da özünü rüşeym və ilk çömçəquyruq mərhələsində daha aydın göstərir. Sürünənlərdən Aralıq dənizi timsahında repressiv təkamül prosesi ilk dəfə Canbaxış müəllim tərəfindən tapılıb və elmi dəlillərlə əsaslandırılıb. O, Qafqaz gürcələrinin ümumi embrional inkişafının süni şəraitdə inkubasiya olunmasının və somatik əzələlərinin histogenezi öyrənərkən bir çox elmi yeniliklər aşkar edib. Bunlardan əzələ dəstlərinin dolma qanunauyğunluğu məsələsi morfoloq alimlərin diqqətini daha çox cəlb edib. Alim onurğalı heyvanların somatik əzələlərinin müqayisəli embrional histogenizini elektron mikroskopla və müasir biokimyəvi metodlarla öyrənib, bu sahədə elm üçün yeni məlumatlar əldə edib. O, 1992-ci ildə Baş Pedaqoji Kadrların İxtisasının Artırılması və Yenidən Hazırlanması İnstitutunda (sonralar Müəllimlər İnstitutu adlandırıldı) Biologiya və kimya fənlərinin tədrisi metodikası kafedrasında baş müəllim, 1995-ci ildən həmin kafedranın müdiri vəzi-

fəsinə seçilib. Pedaqoji fəaliyyəti dövründə biologiyanın tədrisi metodikası sahəsində müəllimlər, ali məktəb tələbələri və orta məktəb şagirdləri üçün dərslik vəsaitləri hazırlayıb. Professorun "Zoologiyanın tədrisi metodikası", "Orta məktəblərdə botanikanın tədrisi metodikası", "Reproduktiv sağlamlığın əsasları", "Orta məktəblərdə insanın anatomiyası, fiziologiyası və gigiyenasının tədrisi metodikası", "Ümumi biologiyanın tədrisi metodikası" dərslikləri və dərs vəsaitlərindən tədris ocaqlarında geniş istifadə olunur. Alimin "Uşaq anatomiyası və fiziologiyası" adlı ali məktəb dərsliyi təkcə Azərbaycanda deyil, Türkiyədə əsas dərslik kimi istifadə olunur. Müəllimlər İnstitutunda işlədiyi zaman orta məktəblərin biologiya dərsliklərinin təkmilləşməsində, yeni elmi faktlarla zənginləşməsində əməyi çox olmuşdur. O, Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının eksperti kimi də faydalı işlər görmüşdür. Bu dövrdə o, biologiyanın tədrisi metodikası sahəsində tədqiqat işləri aparmış və elmi kadrlar da hazırlamışdır.

Üçüncü mərhələ onun Azərbaycan Tibb Universitetində işlədiyi dövrü əhatə edir. Prof. C.Ə.Nəcəfov 2007-ci ildə müsabiqə yolu ilə Azərbaycan Tibb Universitetinin Tibbi biologiya və genetika kafedrasının müdiri seçilib. Bu dövr alimin nisbətən gənc yaşlarına təsadüf edir və daha məhsuldar dövr kimi xarakterizə olunur. Bu kafedrada biologiya fənlərinin həkimlərin nəzəri hazırlığında mühüm rol oynadığı nəzərə alındığından müxtəlif bioloji problemlər (həyatın mahiyyəti və orqa-

nizmlərin quruluş səviyyəsi, hüceyrə haqqında ümumi məlumat, ontogenezin biologiyası və mexanizmi, embrional inkişafın əsas qanunauyğunluqları, sağlamlıq və xəstəliyə bioloji baxış, ümumi genetikanın əsasları, genlərin ilişikli keçməsi və qarşılıqlı təsiri, insan genetikasının əsasları, tibbi parazitologiya, parazit qurdlar və onların tibdə əhəmiyyəti, onurğalı heyvanlar və onların müqayisəli anatomiyası, zəhərli heyvanlar, onların tibdə əhəmiyyəti və s.) tədris olunur. Ona qədər Tibb Universitetinin tələbələri üçün müasir dövrün tələblərinə cavab verən, tibb ilə biologiya elminin əlaqələrini özündə əks etdirən sanballı dərslik yox idi. Bunu nəzərə alaraq prof. C.Ə.Nəcəfov rəhbərlik etdiyi kafedranın əməkdaşları ilə birlikdə "Tibbi biologiya və genetikanın əsasları" (2008), "Tibbi-bioloji terminlərin izahlı lüğəti", rus və Azərbaycan dillərində ikicildlik, "Tibbi biologiya və genetikanın əsasları" (2010, 2013), "Tibbi biologiya və tibbi genetika" (2017) və "Tibbi biologiya və genetikadan laboratoriya məşğələləri", "İnkişafın biologiyası və genetikası" (2009), rus və Azərbaycan dillərində "Azərbaycanın kirpili" dərslikləri və monoqrafiyalarını hazırlayıb nəşr etdirmişdir. Onun dərsliklərinin əksəriyyəti ingilis, rus və türk dillərinə tərcümə edilib. Prof. C.Ə.Nəcəfov Tibb Universitetində işlədiyi müddətdə universitetdə minlərlə soydaşımızla yanaşı, çoxsaylı xarici ölkələrdən gəlmiş yüzlərlə tələbələrə biologiya fənlərinin sirlərini yüksək səviyyədə öyrətmək üçün və kafedranın maddi-texniki bazasının zənginləşməsi istiqamətində bir çox işlər görmüşdür. Son illər müxtəlif böyütmə qabiliyyətinə malik olan mikroskop və kompüterlərin əldə olunması dediklərimizə əyani sübutdur. Prof. C.Ə.Nəcəfovun rəhbərliyi altında ATU-nun Tibbi biologiya və genetika kafedrasının əməkdaşlarından 5 nəfəri biologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasını müvəffəqiyyətlə müdafiə edib, diplom almışdır.

Prof. C.Ə.Nəcəfov 2018-ci ilin fevral ayından müsabiqə yolu ilə Bakı Dövlət Universitetinin Zoologiya kafedrasına müdir seçilmişdir. Universitet-

də işlədiyi qısa müddət ərzində o, kafedra və fakültə kollektivinin dərin hörmətini qazanmışdır. Kafedra əməkdaşları ilə birlikdə ilk dəfə olaraq iki hissədən ibarət "Zoologiyadan praktiki məşğələ albonu"nu hazırlayıb tələbələrin ixtiyarına vermişdir. Birinci hissə onurğasız heyvanları, ikinci hissə isə onurğalı heyvanları öyrənməyə xidmət edir. Universitet tələbələrinin bakalavr tədris pilləsi üçün ikicildlik "Zoologiya" dərsliyinin II hissəsini hazırlanaraq, nəşrə təqdim olunub, I hissəsi üzərində isə iş davam etdirilir.

Görkəmli bioloq alim C.Ə.Nəcəfov 1994-cü ildə Nyu-York Elmlər Akademiyasının, 2013-ci ildə isə Beynəlxalq Ekoenergetika Akademiyasının həqiqi üzvü seçilib. O, uzun illər AAK-ın Biologiya və Tibb elmləri üzrə ekspert komissiyasının, Azərbaycan Təhsil Nazirliyinin Biologiya və aqrar elmlər üzrə elmi metodiki şurasının əvvəlcə üzvü, sonra isə sədr müavini kimi də fəaliyyət göstərmişdir. Hazırda AMEA-nın Zoologiya İnstitutunda fəaliyyət göstərən ixtisaslaşmış doktorluq dissertasiyası şurasının və BDU-nun biologiya fakültəsində elmi şüranın üzvüdür.

Prof.C.Ə.Nəcəfov çox əməksevər və məhsuldar alimlərdəndir. Onun 250-dən çox elmi məqaləsi dünyanın məşhur jurnallarında nəşr olunub. Bu məqalələr orta məktəb müəllimləri, şagirdləri və böyük əksəriyyəti isə ali məktəb tələbələri üçün yazılıb. Monoqrafiyaları isə zooloq və morfoloq alimlərin stolüstü kitabıdır.

Gənc kadrların hazırlanmasında aktiv fəaliyyət göstərən alimin rəhbərliyi altında 7 fəlsəfə doktoru, bir nəfər biologiya elmləri doktoru hazırlanmışdır. Hazırda 4 nəfər fəlsəfə doktorunun rəhbəri və 3 nəfər elmlər doktorunun elmi məsləhətçisidir.

Professor C.Ə.Nəcəfov ömrünün 70-ci baharını yaşayır. Ona cəsarətli və elmi-pedaqoji fəaliyyətində yeni-yeni uğurlar arzulayırıq.

Xudaverdi QƏNBƏROV,
Bakı Dövlət Universitetinin
Mikrobiologiya kafedrasının
müdiri,
biologiya elmləri doktoru,
professor.